

نظارت بر
مکانهای حبس:
راهنمای عملی
برای سازمانهای
غیردولتی

نظارت بر مکانهای حبس : راهنمای عملی برای سازمانهای غیردولتی
ترجمه و چاپ این کتاب به زبان فارسی توسط سازمان اصلاحات جزایی بین المللی (PRI)
با همکاری انجمن دفاع از حقوق زندانیان صورت گرفته است.

مترجم: مرده دقیقی

صفحه بندی: محسن ا. مهرورز

ناشر: وفاق

لیتوگرافی و چاپ: موزان

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: بهار ۱۳۸۴

شابک: ۹۶۴-۹۵۵۰۳-۴-۸

یادداشت ناشر

ربع قرن است که سازمان منع شکنجه^۱ (APT) از این ایده‌ی ساده ولی جدید بنیانگذار خود، ژان ژاک گوتیه^۲، دفاع کرده است که بازدید از مکانهایی که در آنها انسانها از آزادی محرومند یکی از مؤثرترین راههای ممانعت از شکنجه و سوء رفتار است. از این رو، سازمان منع شکنجه منشأ کنوانسیون اروپایی منع شکنجه بوده است. این کنوانسیون کمیته‌ای به همین نام تشکیل داد که اختیار دارد هر زمان که بخواهد در هر یک از کشورهای عضو کنوانسیون از هر مکانی که در آن فردی از آزادی محروم است بازدید کند. این سازمان همچنین منشأ پروتکل اختیاری کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه شکنجه است و طی ده سال گذشته به طور فعال در مذاکرات مربوط به این پروتکل شرکت داشته است. متن این پروتکل سرانجام در دسامبر ۲۰۰۲ در مجمع عمومی سازمان ملل متحد به تصویب رسید. این قبیل سازوکارهای بین‌المللی نقش بسیار مهمی در مبارزه با شکنجه ایفا می‌کنند. با این حال، کافی نیستند.

به همین دلیل ضرورت دارد بازدیدهایی در سطح ملی مکمل کار سازوکارهای بین‌المللی باشد. اهمیت نظارت مستقل بین‌المللی در سطح ملی روز به روز بیشتر به رسمیت شناخته شده و پذیرفته می‌شود. متن پروتکل اختیاری کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه شکنجه از جمله شامل الزام کشورهای عضو به "تشکیل، برگزیدن یا حفظ یک یا چند هیئت بازدیدکننده در سطح ملی" است. فعالان مستقل مختلفی توانسته‌اند بدون اطلاع قبلی از مکانهایی که در آنها انسانها از آزادی محرومند بازدید کنند: گزارشگران ویژه، کمیسیونهای پارلمانی و هیئتهای بازدیدکننده‌ی ویژه. اما جامعه‌ی مدنی و به ویژه سازمانهای غیردولتی ملی باید به عنوان ناظران ضروری به رسمیت شناخته شوند.

در تعدادی از کشورهای اروپای مرکزی، سازمانهای غیردولتی ملی توانسته‌اند برنامه‌های بازدید ترتیب دهند. APT و دفتر نهادهای دموکراتیک و حقوق بشر^۳ OSCE بر این اعتقادند که

1 Association for the Prevention of Torture (APT)

2 Jean-Jacques Gautier

3 Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR)

تجربه‌ی این سازمانها در زمینه‌ی طراحی و اجرای چنین برنامه‌هایی می‌تواند برای سایرین مفید باشد. به همین دلیل، این دو سازمان تصمیم گرفته‌اند پروژه‌ای را با هدف ترغیب سازمانهای غیردولتی ملی برای بازدید از مکانهای حبس به مرحله‌ی اجرا در آورند. نخستین بخش این پروژه شامل ترتیب دادن کارگاهی از نمایندگان ده سازمان غیردولتی ملی از اروپای مرکزی و شرقی بود که این قبیل برنامه‌های نظارتی را در دست اجرا دارند. این کارگاه در دهم و یازدهم ژوئیه‌ی ۲۰۰۰ در کیشیناو در مولداوی تشکیل شد (برای اطلاع از شرکت کنندگان نگاه کنید به پیوست ۳، مدخل سازمانهای غیردولتی ملی). دومین بخش این برنامه‌ی مشترک انتشار راهنمای حاضر است که تاحدودی مبتنی بر بحثهای کیشیناوست.

مؤلف این راهنما خانم آنت کورباز^۱ مشاور APT است که بیش از ده سال در زمینه‌ی بازدید از مکانهای حبس همراه با کمیته‌ی بین‌المللی صلیب سرخ تجربه دارد. مایلیم از ایشان برای قبول مسئولیت تألیف این راهنما تشکر کنیم؛ از خانم جولیا باسام^۲ لا باررا^۳ نیز برای ترجمه‌ی بسیار خوب این راهنما به زبان انگلیسی متشکریم. همچنین مایلیم مراتب امتنان خود را از آقای جرالده استبراک^۴، ضابط قانون در ODIHR، برای مشارکت در تحقق بخشیدن به این پروژه و حمایت مستمر از آن ابراز کنیم، همچنین از آقای کراسیمیر کانف^۵ از کمیته‌ی بلغاری هلسینکی، برای توصیه‌های مفیدشان در مورد پیش نویس این راهنما متشکریم. در پایان باید بگوییم که این راهنما همچنین به نوعی تأیید کاری است که سازمانهای غیردولتی ملی شرکت کننده در کارگاه کیشیناو انجام داده‌اند و باید آنها را به ادامه‌ی فعالیت مهمشان ترغیب کند. امیدواریم این راهنما کمکی به سایر سازمانهای غیردولتی باشد و بعضی از آنها بتوانند برنامه‌های نظارتی را در کشور خود آغاز کنند و به این ترتیب گامی در جهت گشودن درهای بسته‌ی دنیای حبس و "جایگزین کردن الگوی ابهام با الگوی شفافیت" برداشته شود.

باربارا برنات^۵

مسئول برنامه‌ی APT در اروپا

-
- 1 Ms Annette Corbaz
 - 2 Ms Julia Bassam de la Barrera
 - 3 Mr Gerald Staberock
 - 4 Mr Krassimir Kanev
 - 5 Barbara Bernath

پیشگفتار

دفتر نهادهای دموکراتیک و حقوق بشر OSCE (ODIHR) بیش از ده سال تجربه‌ی کار در زمینه‌ی ترویج دموکراسی و حقوق بشر در منطقه‌ی OSCE دارد. طی این مدت اصلاح زندانها و مکانهای حبس از کانونهای اصلی توجه این دفتر بوده است.

مکانهای حبس از دیدگاه حقوق بشر به ویژه حساس و حائز اهمیت هستند زیرا حقوق بشر در این محیطها به طور طبیعی به شدت در خطر است. از این رو اصلاح زندان و وضعیت زندانها در هر جامعه‌ی دموکراتیک از مسائل مورد توجه متخصصان امر و جامعه‌ی مدنی به طور کلی است. این ملاحظات، که مبنای کار ODIHR را در این زمینه تشکیل می دهند، به راهنمای نظارت بر مکانهای حبس APT نیز مربوط می شوند.

معیارهای حقوق بشر بین المللی در مورد زندانها و مکانهای حبس در سالهای اخیر تحول زیادی پیدا کرده و بهبود یافته است. در متن و OSCE در مورد پیمانهای متعددی برای منع شکنجه و سوء رفتار با زندانیان توافق شده است. اقدامات ضروری برای پر کردن شکاف اجرای قوانین بین المللی در داخل کشورها روز به روز بیشتر در کانون توجه قرار می گیرد.

هیتهای نظارت مردمی، شوراهای مشورتی حقوق بشر یا نظارت روشمند جامعه‌ی مدنی متخصص می تواند ابزارهای مفیدی برای مشاهده و جمع آوری اطلاعات باشد و در نتیجه، نهایتاً در پابندی بیشتر به استانداردهای بین المللی مؤثر باشد. از این گذشته، توجه به این نکته حائز اهمیت است که نظارت جامعه‌ی مدنی، علاوه بر آنکه نقش مهمی در جلوگیری از سوء استفاده از حقوق بشر ایفا می کند، از آنجا که خواستار پاسخگویی و شفافیت همه‌ی نهادهای دولتی، از جمله مکانهای حبس، است به عنوان تقویت کننده‌ی روند دموکراتیک کردن عمل می کند. از این رو، نظارت جامعه‌ی مدنی بر زندانها و مکانهای حبس باید بخش لازمی از روند دموکراتیک باشد. با این حال، این امر نباید جایگزین وظیفه‌ی دولت برای مشارکت در نظارت رسمی بر مکانهای حبس به منظور تضمین رعایت استانداردهای حقوق بشر باشد.

طی ده سال گذشته، نظارت جامعه‌ی مدنی در طیف وسیعی از کشورها گسترش یافته است. به ویژه در کشورهای اروپای مرکزی و شرقی، تشکیل هیئتهای نظارت در کنار نهادهای دولتی قدیمی به میزان قابل توجهی به غیرنظامی سازی سیستمهای حبس جزایی و پیش از محاکمه و همچنین افزایش آگاهی عمومی در زمینه ی اهمیت نظام زندانهای عاری از شکنجه و پاسخگو در روند موفق دموکراتیک کردن کمک کرده است.

ODIHR اقدام سازمان منع شکنجه (APT) را در تهیه و انتشار این راهنمای ارزشمند می ستاید. ODIHR و APT با هدف حذف کامل شکنجه همکاری می کنند. هر دو این سازمانها متعهد به تشویق مشارکت جامعه‌ی مدنی در نظارت بر زندانها و مکانهای حبس هستند زیرا ما اعتقاد راسخ داریم که فقط با مشارکت جامعه‌ی مدنی می توان به این هدف دست یافت. امیدواریم این راهنما، با فراهم کردن امکان تحول روشهای کار ناظران جامعه‌ی مدنی، نهایتاً در بهبود شرایط زندانها و مکانهای حبس مؤثر باشد.

ورشو، نوامبر ۲۰۰۲

فرستاده ی مخصوص، ژرار استودمان

مدیر ODIHR

فهرست مطالب

۳	یادداشت ناشر
۵	پیشگفتار
۷	فهرست مطالب
۹	مقدمه
۱۱	بخش اول: نظارت بر شرایط حبس
۱۳	۱. مقدمه:
۱۴	۲. محرومیت از آزادی و شرایط حبس
۱۸	۳. اهمیت نظارت بر شرایط حبس
۲۲	۴. مشارکت سازمانهای غیردولتی در نظارت بر شرایط حبس: یک ضرورت
۲۷	بخش دوم: طراحی برنامه برای نظارت بر شرایط حبس
۲۹	الف: آماده سازی برنامه ی کلی فعالیت
۳۴	ب: دسترسی به افراد محروم از آزادی
۳۹	ج: تنظیم برنامه
۴۵	بخش سوم: اجرای برنامه ی نظارت بر شرایط حبس
۴۷	مقدمه: چهارچوب ارجاع - چهارچوب استدلال

الف: تدارک برای بازدید	۵۱
ب: روش های بازدید	۵۳
ج: دنباله ی بازدید	۶۵
بخش چهارم: کدام شرایط حبس را بررسی کنیم	۷۱
۱. رفتار	۷۵
۲. موازین حمایتی	۸۵
۳. شرایط مادی	۱۰۱
۴. نظام حبس و فعالیت ها	۱۱۷
۵. خدمات پزشکی	۱۳۳
۶. کارکنان زندان	۱۴۱
۷. بازداشت توسط پلیس	۱۴۹
پیوست	۱۶۱
پیوست ۱: فهرست بازبینی	۱۶۳
پیوست ۲: نمونه ی گزارش بازدید داخلی	۱۶۷
پیوست ۳: نشانی های مفید	۱۶۹
پیوست ۴: اصول بنیادین نظارت	۱۷۴

مقدمه

گزارشگر ویژه بر این باور است که تحولی بنیادین در پیش فرضهای جامعه‌ی بین‌المللی در زمینه‌ی ماهیت محرومیت از آزادی ضرورت دارد. الگوی اصلی، که دست کم برای مدت یک قرن مسلم فرض شده، این است که زندانها، بازداشتگاههای پلیس و امثال آنها مکانهایی بسته و سری‌اند و فعالیتهای درون آنها از چشم مردم پنهان است. (...) لازم است الگوی شفافیت جایگزین الگوی ابهام شود. فرض باید بر دسترسی آزاد به همه‌ی مکانهای محرومیت از آزادی قرار داده شود.

سیر نایجل رادلی^۱

گزارشگر ویژه‌ی سازمان ملل متحد در زمینه‌ی شکنجه

سوم ژوئیه ۲۰۰۱، 35, A/56/156

شفافیت و کنترل علنی مسئولان، بخشی از هر نظام مبتنی بر اصول دموکراسی و حکومت قانون است. این امر به ویژه در مورد نظارت بر قدرت دولت در محروم کردن افراد از آزادی صدق می‌کند. در سطح ملی، نظارت بر رفتار با افراد محروم از آزادی و شرایط حبس آنها از طریق بازدیدهای بدون اطلاع قبلی و منظم یکی از مؤثرترین راههای جلوگیری از شکنجه و سوء رفتار است. چنین نظارتی نباید به سازمانهای مستقل ملی محدود باشد، بلکه سازمانهای غیردولتی (NGO) نیز باید بتوانند به مکانهایی که در آنها انسانها از آزادی محرومند دسترسی داشته باشند.

با این حال، دسترسی صرفاً آغاز روند نظارت است. آن دسته از سازمانهای غیردولتی که مایل

به اجرای یک برنامه نظارتی هستند باید از الزامات این برنامه آگاه باشند. به این دلیل است که سازمان منع شکنجه (APT) و دفتر نهادهای دموکراتیک و حقوق بشر (ODIHR) تصمیم به انتشار راهنمایی گرفتند که هدف آن به طور مشخص نشان دادن شیوه‌ی تهیه‌ی یک برنامه‌ی نظارتی به سازمانهای غیردولتی باشد.

هدف این راهنما در واقع ارائه‌ی توصیه‌ها و پیشنهادهاى مشخص برای همه‌ی مراحل ترتیب دادن چنین فعالیتی است. بخش اول شامل یک معرفی کلی در زمینه‌ی اهمیت نظارت بر شرایط حبس است. بخشهای اول و دوم به طور مشخص به مسئله‌ی طراحی و پس از آن اجرای یک برنامه‌ی نظارتی در مکانهای حبس می‌پردازد. سرانجام، در بخش پایانی استانداردهای موجود بین‌المللی و دیدگاههایی درباره‌ی آنها، بر حسب مضمون، ارائه‌ی می‌شود؛ این مضامین همه‌ی عواملی را که باید هنگام بازدید مورد توجه قرار گیرد شامل می‌شود. در پیوست اول، فهرستی از این عوامل ارائه شده است.

این راهنما اطلاعات کلی و روشن در زمینه‌ی نظارت بر مکانهای حبس برای سازمانهای غیردولتی فراهم می‌کند و در نظر ندارد جامع و فراگیر باشد. به ویژه به منزله‌ی ابزاری عملی است که به ارائه‌ی توصیه، طرح پرسش و ارجاع به استانداردهای بین‌المللی می‌پردازد. در عین حال که عمده‌تاً برای سازمانهایی تهیه شده که هنوز از مکانهای حبس بازدید به عمل نمی‌آورند، می‌تواند برای سازمانهایی که به طور منظم از این مکانها بازدید می‌کنند نیز مفید باشد.